

DEMOKRATI OCH KULTUR-VARV

ANNIKA ALZÉN

Vem har rätt att definiera, legitimera och nyttja det förflutna? Är det professionell kunskap, ekonomi eller kanske makt som styr vår relation till historia och kulturarv? Under senare år har det skett en tydlig intresseförskjutning i synen på bruket av det kulturella arvet. Det ökade politiska, vetenskapliga, mediala och folkliga intresset har medfört en kursändring från en fokusering på tillgänglighet, representation och förmedling till en betoning av delaktighet och dialog. Det räcker inte längre att någon identifierar och presenterar det förflutna för människor, de önskar eller i alla fall förväntas delta i och påverka själva kulturarvsprocessen. Alla medborgare i landet har ett personligt ansvar för det kulturella arvet fastslås i de kulturpolitiska dokumenten.

Det tidigare uttalade kommunikativa syftet för kulturarvsprofessionen, att presentera och förmedla kunskap till en mer eller mindre passiv publik, har ifrågasatts. Nu talas allt oftare om vikten av att bjuda in till samtal, att skapa aktiva möten mellan professionen och historiebrukarna.¹ Det hävdas att olika röster måste få komma till tals i tolkningen av det kulturella arvet – ett krav som samtidigt utmanar professionens expertroller och bidrar till osäkerheten om kulturarvssektorns framtida roll.

På sikt skulle detta nya demokratiska synsätt kunna medföra en förändrad relation mellan olika aktörer i ”kulturarvsbranschen”, inte minst den mellan brukarna och professionen i sin egenskap av konsumenter respektive producenter av institutionellt kulturarv. Om brukarna visar sig ha helt andra förväntningar och intressen än professionen bör det i så fall påverka och förändra synen på kulturarvshanteringen? Och hur vet vi vad ”folket vill ha”? En del av problemet hör samman med att brukarna av kulturarv tillhör så skilda kategorier. Förutsättningarna och möjligheterna för olika brukare att nyttja ett demokratiskt inflytande är självklart mycket stora.

Den demokratiska dimensionen med avseende på dialog och delaktighet har hittills varit svag i kulturarvssektorn. Politiker och professionella kulturarvsarbetare på olika nivåer i samhället har uttolkat och företrätt folkets intressen. Det går att urskilja flera olika delar i den nya demokratiska ambitionen som tycks ha sitt ursprung bland annat i den kulturpolitiska debatten,

---

¹ *Människan i centrum: Agenda Kulturarvs programförklaring.*

men även i de vetenskapliga diskussionerna, i det offentliga samtalet och återfinns numera i många professionella styrdokument.²

Det har emellertid under årens lopp samtidigt funnits starka folkliga krafter som arbetat för ett bevarande och brukande av det kulturella arvet vid sidan av professionen. Hembygdsrörelsen som växer fram i det tidiga 1900-talet värnade arvet från det agrara samhället och grävrörelsen på 1970-talet fokuserade på det industriella kulturarvet.³ Båda rörelserna hade/har ett aktivt förhållningssätt till det förflutna. Under senare år har även en mängd arbetslivsmuseer på ideell basis etablerats runt om i landet. Dessa ”antikvariska folk rörelser” är emellertid inte fokus för denna studie.⁴

Syftet med den här studien är i första hand att synliggöra och diskutera det demokratiska inslaget i olika former av kulturarvsbruk. Den utgår från antagandet att det utvecklas skilda former av demokrati inom ramen för olika former av kulturarvsbruk och olika individers/grupper av avsikt med sitt handlande. Hur ser olikheterna ut och vad betyder de för det fortsatta arbetet med att förverkliga ett demokratiskt kulturarv? Demokratidiskussionen har många gånger förts utan tydlig koppling till den vardagliga praktiken varför det har varit angeläget att närmare studera ett konkret exempel på demokratiskt kulturarvsbruk.

DEMOKRATI OCH KULTURARV – TEORETISKA PERSPEKTIV

Vanligtvis gör man åtskillnad mellan beskyddande och utvecklande demokrati. I den utvecklande sträcker sig demokratins fält utöver skyddet av rättigheter och avser medborgarnas deltagande i det civila samhället. Man kan tala om deltagande demokrati.⁵ Vid sidan om deltagande demokrati talar man i dag allt mer om den kommunikativa eller deliberativa demokratin. Med det avses att demokratin utvecklas genom kommunikation inom och mellan grupper.⁶

Den demokratiska målsättningen med avseende på kulturarvet har som tidigare nämnts accentuerats under senare tid. Det förefaller som om begreppet demokrati inom kulturarvsbranschen snarast utgör ett paraplybegrepp som får omfatta såväl kategorier som genus, klass, generation etc. som den högaktuella frågan om mångkulturalitet och mångfald. Demokrati-

---

² Nilsson, 2003; *Kulturpolitikens inriktning*, SOU 1995:84; *Människan i centrum: Agenda kulturarvs programförklaring* etc.

³ Björkroth, 2000; Alzén, 1996, 2005.

⁴ Burell, 2001.

⁵ Held, 1995.

⁶ Benhabib, 2002.

diskussionen tycks härbärgera många komplicerade frågor om medborgarnas tillgång till och påverkan på det kulturella arvet. Den övergripande problematiken och retoriken förefaller många gånger vara skild från den vardagliga praktiken. I denna studie görs ett försök att belysa hur olika intressenter uppfattar ett specifikt kulturarv och hur inflytandet från brukarna faktiskt kommer till uttryck. Syftet är att synliggöra hur ”demokrati” kan se ut i praktiken.

Dialog och delaktighet

Det demokratiska anslaget med avseende på kulturarvet är komplext.⁷ I den här texten kommer främst demokrati i betydelsen *dialog* och *delaktighet* att diskuteras. Med dialog avses demokratisk insyn och medverkan i den institutionella kulturarvsprocessen. Här diskuteras särskilt olika former för samtal och deltagande. Delaktighet avser medverkan genom att människor aktivt deltar i processen. Dessa former för demokrati utgör olika typer av samverkan mellan professionen och historieberukarna. Hur ser den demokratiska processen ut som ger medborgarna insyn i och inflytande på utformningen av det kulturella arvet? Det har gjorts få studier med avseende på hur olika besöksmål och andra kulturarvsaktiviteter tolkas och används av historieberukarna. Har brukarna möjligen andra förväntningar och intressen än dem som de akademiskt/antikvariskt utbildade söker ge svaren på? Ges det möjligheter för brukarna att få insyn i de professionella kulturarvsprocesserna? Inom ramen för den diffusa gruppen medborgare kan vi urskilja flera mer eller mindre aktiva intressenter i relation till kulturarvet. Deras motiv för att möta kulturarvet kan förmodas vara olika. Det finns en rad möjliga och mycket olikartade motiv som kan anföras för att motivera det faktiska bruket av kulturarv som exempel kan nämnas; historiebevarande/minnesförvaltning, bildning/kunskap, vördnad/pietet, underhållning/fritid, identitet/mentalitet, estetik/utsmyckning, legitimitet/självhävdelse, näringsutveckling/turism med flera.⁸

På vilket sätt står brukandet i relation till frågan om ett demokratiskt kulturarv? Hur agerar enskilda eller grupper som medvetet och aktivt kräver att få påverka urval och presentation? Och hur motiverar de sitt ställningstagande? Frågan om brukarnas motiv och organisation i relation till kulturarvet är central för undersökningen. I denna studie undersöks huruvida det inom ramen för skilda former av kulturarvsförmedling/ kommunikation också utvecklas olika former för demokrati.

Med utgångspunkt i världsarvet Örlogsstaden Karlskrona har två skilda kulturarvsbruk studerats, dels en guidad visning av ”Gamla Varvet” och

---

⁷ Se Inledningen i denna antologi.

⁸ Aronsson, 2003.

dels arbetet i en varvshistorisk förening. Där möter vi å ena sidan den tillfällige besökaren och å andra sidan den engagerade volontären. Dessa båda brukargrupper förefaller representera två betydelsefulla grupper inom det ickeprofessionella kulturarvsbruket i Sverige. Inom ramen för dessa grupper finns självklart en mycket stor mångfald.

ÖRLOGSSTADEN KARLSKRONA – ETT VÄRLDSARV

I december 1998 fördes örlogsstaden Karlskrona upp på Unesco:s World Heritage List, den så kallade världsarvslistan och blev därmed det nionde svenska världsarvet. Världsarvsstatusen har fått stor betydelse för staden och synen på det kulturella arvet. Det är därför angeläget att helt kort ge en bakgrund till fenomenet världsarv.

Världsarvskonventionen för skydd av världens kultur- och naturarv antogs av Unescos generalkonferens 1972 och Sverige anslöt sig 1985. Enligt konventionen ska objekten, för att de ska kunna tas upp på världsarvslistan, ha ett sådant värde att deras bevarande anses vara av intresse för hela mänskligheten. Syftet är att peka ut omistliga miljöer som till varje pris måste skyddas mot förstörelse. Platserna som väljs ut ska representera unika och oersättliga värden.⁹ Ett viktigt urvalsinstrument har kravet på autenticitet varit. De länder som är anslutna till konventionen förbinder sig att respektera inte bara sina egna utan även andra länders världsarvsobjekt. En karta över världsarvsplatserna och listan med de olika objekten visar emellertid tydligt den europeiska dominansen (40%) vad gäller utpekandet av världsarv, ett förhållande som emellertid sakta förändras.¹⁰

Kandidaterna till världsarvslistan nomineras av respektive lands regering. I Sverige är det RAÄ och Naturvårdsverket som tar fram förslag på lämpliga objekt och som bereder ärendet åt regeringen. Nomineringsunderlaget för Karlskrona hade utarbetats av länsstyrelsen i Blekinge i samarbete med Karlskrona kommun, Statens Fastighetsverk, Fortifikationsverket, Karlskronavarvet och Sydkustens Marinkommando, Länsmuseet och Marinmuseet.¹¹ Beslutet om världsarvsstatus tas av Unescos Världsarvskommitté som sammanträder en gång per år. Världsarvskommitténs motivering för att föra upp Karlskrona på världsarvslistan lyder i korthet:

Karlskrona är ett utomordentligt väl bevarat exempel på en planerad europeisk örlogsstad, som influerats av äldre anläggningar i andra länder. Karlskrona har i sin tur tjänat som före-

---

⁹ Stenholm, 1999; <http://sv.wikipedia.org/>, 2005-11-26; Anker, Litzell & Lundberg, 2002.

¹⁰ 2005 fanns 628 kulturarv, 160 naturarv och 24 blandade arv i 137 stater.

¹¹ Stenholm, 1999.

bild för efterföljande städer med liknande uppgifter. Örlogsbaserna spelade en viktig roll under de århundraden när storleken på ett lands flottstyrka var en avgörande faktor i europeisk realpolitik och Karlskrona är den bäst bevarade och mest kompletta av dem som finns kvar.

HISTORIEN OM KARLSKRONA

En annan viktig bakgrund till den här studien är den berättelse om staden som tillsammans med de fysiska artefakterna utgör grunden för världsarvsutnämningen. Staden har under mer än 300 år präglats av örlogsvarvet, hamnen och försvarsanläggningarna. Det började 1680 då örlogsstaden Carlskrona grundades av kung Karl XI. Sverige var då en stormakt som omfattade såväl nyligen erövrade provinser som Gotland, Skåne, Halland och Blekinge som Finland, Estland, Lettland och delar av norra Tyskland. Det krävdes en ny örlogsbas i söder för att försvara detta herravälde. Sveriges främsta skeppsbyggare, arkitekter, befästningsbyggare etc. fick i uppgift att skapa en helt ny stad på den karga skärgårdsön Trossö. Även flera andra öar kom att nyttjas. I slutet av 1700-talet var Karlskrona landets tredje stad med internationell prägel och ett militärt centrum med avancerade försvarsanläggningar. I *Karlskrona – "ett levande världsarv"* kan vi läsa att

Staden är internationellt intressant som ett unikt exempel på en konsekvent genomförd, marint befäst stadsanläggning och sjöarsenal från 1600- och 1700-talen. Utvecklingen i Karlskrona inom skeppsbyggeri, arkitektur och stadsplanering samt anläggnings- och försvarsteknik väckte under 1700-talet uppmärksamhet i hela Europa.

Världsarvet omfattar flera olika miljöer där Örlogsbasen med Örlogsvarvet och Örlogshamnen är bland de viktigaste. På Lindholmen ligger några kulturhistoriskt särskilt intressanta anläggningar som Repslagarbanan (1690-tal), Wasaskjulet eller Stora skeppskjulet (1763) och Polhemsdockan (1717-1724). På det västra varvsområdet finns Femfingerdockan (1758-1856) och Gamla mastkranen (1803). På detta område pågår samtidigt tillverkning av moderna fartyg. Det är delvis stängt för besökare. På Stumholmen ligger i dag det nybyggda Marinmuseet. Där finns också en rad äldre hus som Båtsmanskasernen, Kronobageriet, Desinfektionshuset, Beklädnadsverkstaden, Kronohäktet med flera. Slup- och barkasskjulet uppfördes ca 1785 för

vinterförvaring av flottans mindre båtar. Byggnaderna ingick på olika sätt i den militära förvaltningen och provianteringen.¹²

Världsarvet Örlogsstaden Karlskrona inrymmer således flera av industri-
arvets speciella problematiker såsom svårbegriplig produktionsprocess, be-
gränsad tillgänglighet, kulturhistoriskt heterogen miljö etc

GAMLA VARVET – GUIDADE VISNINGAR

I augusti 2004 far jag till Karlskrona för att på plats studera världsarvsbesökarna. Det är några av sommarens varmaste och vackraste dagar. Havet ligger glittrande blått, getingarna har intagit uteserveringarna och de sommarlediga brunbrända besökarna söker sig in i den svalkande skuggan för att lyssna till guiden från turistbyrån. Ung, energisk, glad och lättsam berättar hon mycket underhållande om Karlskronas historia, en berättelse väl kryddad med anekdoter och skrönor. Den guideade turen som varar knappt två timmar avser ”Gamla varvet” på Lindholmen. Alla besökare över 18 år har varit tvungna att uppvisa giltig legitimation när de tidigare köpt sina biljetter på turistbyrån. Även jag har fått uppge mitt personnummer i telefon. Motiveringen är att delar av varvsområdet är militärt område.

Gruppen samlas utanför Högvaktens grindar. Varvsområdet är bevakat. Guiden lämnar en namnlista på besökarna till vakthavande och lånar nycklar till byggnaderna. Listan fungerar som legitimation för besökarna. Vi får stränga förhållningsorder om att inte fotografera mot det militära området. Sedan vandrar vi i gemensam tropp in på ett av Världsarvets centrala områden och stannar då och då upp vid de olika byggnaderna och miljöerna för att få del av historierna kring dessa platser. Under de korta promenaderna mellan de olika visningsobjekten pratar vi fritt både med varandra och med guiden om vad vi ser och hör. Det är en helt vanlig dag och en helt vanlig visning. Min egen roll är emellertid inte bara besökarens utan även betraktarens. Jag är en del av gruppen men också en observatör. Vad var syftet visningen, budskapet? Hur uppfattades det av besökarna? Varför har de kommit hit? För att lära sig något om varvshistorien eller kanske för att njuta av den fantastiska miljön? Havet breder ut sig och vi pustar i värmen.

Gamla Varvet visas både av turistbyrån och av Marinmuseets egna guider.¹³ Under några dagar följer jag tre olika visningar, två som ordnats av turistbyrån och en av Marinmuseets guidningar. Vid dessa tillfällen (samt ytterligare ett tillfälle) lämnar jag ut en mycket enkel enkät till besökarna i gruppen. På guidens förslag delas den ut vid besöket i repslagarbanan. Mo-

---

¹² Karlskrona – ett levande världsarv, 1991; Lepasson, 2005; Anker, Litzell & Lundberg, 2002.

¹³ Det är oklart varför man delat upp visningarna mellan sig på detta sätt.

tiveringen är att där finns det en kvart för besökarna att fritt ströva runt inne i byggnaden. Denna tid utnyttjas nu för att dela ut och fylla i enkäten. En effekt av min närvaro tycks vara att de allra flesta fyller i enkäten. Några väljer att göra det familjevis. Det är en mycket liten undersökning, totalt inkommer 36 svar. Frågorna rör i första hand orsakerna till besöket men också enkla bakgrundfakta som varifrån man kommer och i vems sällskap som besöket görs. En viktig uppgift blir att knyta kontakt med några av besökarna för att vid senare tillfälle kunna fördjupa frågeställningarna per mail eller telefon. Totalt 20 personer lämnar uppgifter för eventuell återkoppling. Bortfallet blir emellertid stort när den fördjupade frågelistan sänds ut, kanske främst beroende på att det då redan gått över tre månader sedan besöket gjordes. Någon påminnelse går aldrig ut. Trots det ganska magra resultatet av enkäten kan några enkla slutsatser dras av materialet. Huruvida det är generaliserbart är svårt att säga utan mer omfattande studier. I sammanställningen har jag slagit ihop de avgivna svaren vid de olika visningarna och utgår därmed från en grupp om 36 personer – trots att de i själva verket deltagit i tre olika visningar. Den genomsnittlige besökaren var en man eller kvinna från Blekinge eller närliggande landskap. Det var precis lika många män (18) som kvinnor (18) i gruppen.¹⁴ Kanske kan detta förvåna något med tanke på att kvinnor ofta dominerar besök på kulturevenemang av olika slag. Här kan vi tänka oss flera orsaker¹⁵ som att kulturarvets innehåll, varv och militär, lockar flera män men också att många har semester och att familjen tillbringar sin gemensamma ledighet här. Den helt övervägande delen av gruppen är där med sin familj (29), några med sina vänner (5) och endast två män uppger att de kommit dit ensamma.

Varifrån kommer de? Och vad har lockat dem dit? Många är hemmahörande i Blekinge (11) och ett övervägande antal (18) kommer från grannlandskapen Småland (4), Skåne (3), Halland (7), Bohuslän (1), Västergötland (3). Övriga kommer från Uppland (1), Värmland (2), Västmanland (2). Två personer har kommit från Danmark. I det här sammanhanget får de kanske räknas till ”grannarna” och det blir således en övervägande majoritet som kommer antingen från Karlskrona och Blekinge eller från de omgivande landskapen.

En intressant fråga är huruvida besöken på Gamla Varvet är improviserade eller om de har beslutats i förväg. Det visar sig vara en övervägande stor del (22) av de tillfrågade som i förväg planerat sitt besök på varvet. Möjligen är en del av förklaringen till detta att besöket kräver en inträdesbiljett som köps på turistbyrå eller på museet. Man kan helt enkelt inte

---

¹⁴ Av dessa är 5 ungdomar mellan 12-18 år; 3 män, 2 kvinnor.

¹⁵ Bortsett från att materialet inte är statistiskt hållbart.

slinka in när man går förbi. Men det finns trots allt goda möjligheter för museibesökare eller turister på tillfälligt besök i staden att ansluta till de guideade turerna. Endast fem personer anger att de spontant följt med på visningen.¹⁶ Vem hade då planerat att man skulle göra denna rundvandring? Här lämnar endast hälften av gruppen något svar (18). Av dessa menar drygt hälften (10) att någon annan kommit med förslaget medan resten säger sig vara initiativtagare.

Är det vana kulturbesökare som kommer? De flesta (18) svarar att de ganska ofta, det vill säga någon gång per år, besöker olika kulturarvsplatser. Det finns emellertid flera (8) som gör det flera gånger per år. Men också de som sällan gör sådana besök (10).

Det förefaller således som om det inte direkt är de vanaste kulturbesökarna som är här men inte heller de mest ovana. Kanske har vi här ett exempel på vad som brukar kallas den intresserade allmänheten, inte specialintresserade men inte heller ointresserade av det industriella kulturarvet på Gamla Varvet.

Vad ville dessa människor få ut av sitt besök? I den korta enkäten ställdes en fråga om besökarna kommit för att få ”upplevelse och spänning/mindre fakta” (alternativ 1) eller ”information och kunskap /mera fakta” (alternativ 2). Svaret är entydigt. De allra flesta ringar in alternativ 2. Endast tre personer svarar att man kommit för upplevelsen. Några (7) menar att kunskap och upplevelse inte kan särskiljas. Det helt dominerande syftet med att besöka Gamla Varvet skulle således enligt enkäten vara att få kunskap, att lära sig något.

Hur ska man förstå detta resultat? En tolkning, vid sidan av att det faktiskt är så att man i första hand vill lära sig något om Karlskrona gamla varv, skulle kunna vara att kunskapsförmedling är just vad som förknippas med museer och kulturarv. En annan att det är det svar man tänker är ”rätt”. Senare års diskussion inom museum studies, turism- och kulturarvsforskning om upplevelsens genomslag på bekostnad av kunskapssökandet har kanske aldrig nått ut till folk utanför de involverade branscherna och akademien. Det är också centralt att skilja mellan den analys som kan göras och den praktik som analysen utgår från. Informanterna har inte samma begreppsapparat eller tolkning av det som sker, som vare sig arrangörer eller forskare. I ett annat perspektiv skulle man nämligen kunna beskriva denna vandring runt Lindholmen som just en turistisk upplevelse. Inramningen med den slutna militära zonen och de säkerhetsföreskrifter som presenteras ger visningen en speciell lite spännande och allvarsam framtoning som kontrasterar skarpt mot den vackra, fridfulla sensommardagen och de anekdo-

---

¹⁶ 2 anger spontant och planerat, inget svar 7.

tiska berättelserna om de lata ”pillemausarna”. Barnen/ungdomarna ges också möjlighet att ”pröva” en del gamla utrangerade ”krigsapparater”. Med stor entusiasm vevar och snurrar de på olika gamla maskiner som samlats under tak just för detta ändamål. Uppställningen är helt tillfällig och oordnad. Enkäten avslutas med en öppen fråga till besökarna om de har några egna intressen/frågor som guiden skulle kunna ta upp i sin visning. Ingen svarar på denna fråga!

VARVSVISNINGENS DEMOKRATISKA AMBITIONER OCH MÖJLIGHETER

Syftet med studien av varvsvisningen var att söka urskilja dess demokratiska potential. Vi kan här urskilja flera olika moment som kan studeras; visningens struktur och syfte, själva berättelsen, relationen mellan guiden och besökarna, museets/turistföreningens roll.

En guidad visning har en form som i sig tycks begränsa möjligheterna till dialog och delaktighet. Situationen påminner om en lektion med en föreläsande lärare och lyssnande elever. Vilket också medför möjligheter för besökarna att ställa frågor och eventuellt kommentera. Frågorna vid de aktuella visningarna är inte många och inskränker sig mest till spörsmål kring årtal, byggnader osv det vill säga rena faktafrågor. Ibland får man känslan av att frågorna ställs av ren artighet för att visa intresse. En annan typ av interaktion mellan guiden och besökarna som är riktad till hela gruppen är de markeringar av tillhörighet som görs. På en direkt fråga om någon varit här tidigare berättar flera av de manliga deltagarna att de på olika sätt under sin militärtjänst varit i Karlskrona. Guiden konstaterar att många av besökarna på varvet är ”hemvändare” av något slag. Denna öppning ger vid handen att flera personer i gruppen har betydligt mer erfarenhet och kunskap både om varvet och den militära kontexten än den unga guiden.

Det är emellertid ett annat fenomen som väcker mitt intresse vid visningarna. Dessa är upplagda så att gruppen vandrar mellan olika punkter, där guiden talar. Under dessa korta promenader uppstår avbrott i guidningen som lämnar öppning för en kommunikation mellan besökarna och guiden men också mellan olika besökare. Då ställs de frågor till guiden som väckts till liv av berättelsen och upplevelsen. Det uppstår vad som skulle kunna betecknas som ett mellanrum – en paus – i visningen som omedelbart utnyttjas. Dessa mellanrum förefaller ha en demokratisk potential. Här sker samtalet mellan parter som tycks mer likvärdiga än vid den hierarkiska lärare/elev situation som uppstår i den ”föreläsande” delen av visningen.

Vad är det då för historia/berättelse som presenteras för besökarna? Visningarna på Gamla varvet sköts av några unga guider – varav jag intervjuat tre personer. De är alla runt 20 år och uppvuxna i Karlskrona. Sven och Sara arbetar för Marinmuseet. Sven läser datateknik på KTH och är främst teknikintresserad, Sara har läst ekonomi i Lund och utbildar sig nu till sjukgymnast. Hon har goda språkkunskaper. Båda menar att främsta anledningen till att de jobbar som guider är att de gärna kommer hem under loven och att det är ett bra sommarjobb.¹⁷ Ingen av dem har något särskilt intresse eller speciell utbildning för arbetet som inkluderar visningar på museet och på Gamla Varvet. De har fått en internutbildning genom att följa med på några guidningar och har försetts med texter av olika slag. De har sedan själva skapat sin ”egen” guidning som de skrivit ned i koncept. Sven menar att han främst tar upp fakta runt byggnader och båtar i sina varvvisningar, han hänvisar till sitt tekniska intresse, men framhåller att hans chef på museet gärna ser att guiderna berättar om hur människorna som arbetade på båtarna eller varvet hade det, hur det var att leva där osv. ”Men jag tar inte upp det jättemycket” säger Sven. Ingen har kontrollerat vare sig innehållet i själva guidningen eller hur den genomförs.¹⁸

Sara menar att hennes visningar både i museet och på gamla varvet i första hand handlar om historia i ett brett perspektiv, om allmänbildning. Hon är mycket engagerad och hävdar bestämt att guidningarna inte syftar till att roa människor utan att ge en historisk orientering. Är man vuxen, säger hon, ”går inte allt ut på att bli road”. Hon uppehåller sig länge vid guidningens repetitiva karaktär, och konstaterar att det blir tröttande att upprepa i princip samma berättelser visning efter visning i tio veckor. Det kanske hade varit annorlunda menar hon om man hade haft historia som intresse och haft mer av egen kunskap att fylla ut med. Sara lyssnar gärna till besökarnas egna kommentarer och berättelser men anser att möjligheterna är små under en visning att diskutera olika saker eftersom tiden är begränsad och formen ganska låst. När det emellertid ges tillfälle tycker hon att det är det som ger guidningen liv och som tillför jobbet en djupare dimension.¹⁹

Den tredje guiden som jag intervjuat heter Linda och kommer från turistbyrån. Hon har arbetat i turistbranschen något år men vill nu ägna sig åt dans och teater etc. Linda har lång erfarenhet av visningar på Gamla Varvet trots sin ungdom. Hennes mamma arbetade på turistbyrån och hon fick tidigt följa med de gamla guiderna som guideassistent. Hon leder också

---

¹⁷ Fingerade namn.

¹⁸ Intervju Sven.

¹⁹ Intervju Sara.

stadsvandringar mm. Hennes teaterintresse förefaller påverka synen på hur en bra guidning ska vara. Linda menar att visningarna bör vara både roliga och intressanta. Guider som bara rabblar årtal tycker folk är trist. Folk tycker om sägner säger hon, till exempel ”historien om Rosenbom, den känner alla till, sånt vill man höra”. Och anekdoter från varvsmiljöerna är också mycket populära. ”Lite blod, lite brand, lite pest” sånt har alltid fascinerat folk. Är det vad hon kallar en ”specialintresserad grupp” brukar hon emellertid hålla sig mer till historiska fakta och årtal. Linda ser gärna att människor avbryter och kommenterar hennes framställning och tar gärna upp vad som sagts vid en visning vid ett senare tillfälle.²⁰

Guiderna som visar på Gamla Varvet är således unga och ganska oerfarna. De saknar utbildning i ämnen som skulle kunna vara relevanta; historia, museistudier, etnologi, teknikhistoria, industrihistoria etc. De gör alla tre ett mycket begåvat och engagerat intryck, uttrycker sig välformulerat och förefaller intresserade av min frågeställning om demokrati och kulturarv. De har emellertid aldrig tidigare diskuterat denna problematik. Uppgiften att guida uppfattar de både som stimulerande och enformig. De konstaterar var och en för sig att det kan uppstå problem i grupperna både på grund av att någon besökarna pratar för mycket men att det också blir trist när ingen frågar något. Huruvida besökarnas kommentarer och frågor påverkar deras guidningar svarar de alla tre att det är så men det förefaller som om Linda är den som låter sin berättelse variera mest. Hon har en mer upplevelseinriktad guidestil. Hon strävar efter att göra visningarna underhållande. Linda menar att hon försöker anpassa sina guidningar efter gruppen i någon mån. De båda guiderna från museet har som främsta ambition att förmedla säker kunskap om varvet och staden. Om de berättar någon av de många anekdoter som florerar är de mycket tydliga med information om att det är just en anekdot. Deras visningar förefaller ha mera koppling till kulturhistoria och ger kanske ett mer ”vetenskapligt” intryck. Från museets sida har man som vi sett understrukit att visningarna bör fokusera på människor och vardagsliv men att guiderna i princip är fria att välja sitt stoff.

Sammanfattningsvis kan konstateras att de guidade visningarna på Gamla Varvet i grunden förefaller ha ett fast innehåll. Berättelserna om Örlogsstaden Karlskrona följer tydligt en kronologisk ”mall” som börjar med kungens beslut att anlägga en ny örlogsbas och slutar med utnämningen till Världsarv. Men inom ramen för denna form söker guiderna mer eller mindre att skapa en egen ”personlig” berättelse. De väver dels in allmänt förekommande anekdoter om staden, om varvsarbetarna, om gamla Karlskrona-

---

²⁰ Intervju Linda.

bor dels olika kommentarer/berättelser som de själva tagit del av vid sina, eller andras guidningar. Min egen upplevelse av dessa guidningar är att Marinmuseets visningar är mer inriktade mot att förmedla kunskap medan turistbyrån i första hand söker underhålla sina besökare. Det skulle i så fall tala för att föreställningen om museet som i första hand en kunskapskälla fortfarande är stark och legitimerande för museerna. Denna iakttagelse stärks av att besökarnas angivna syfte för besöket är kunskapsinhämtning. Kommunens turistverksamhet har förmodligen andra ambitioner som relaterar mer till det lokala näringslivet. Slutsatserna är emellertid sköra med tanke på det lilla formatet på undersökningen.

En reflektion som kanske ligger utanför denna studie är att tolkningen av hur Världsarvet ska presenteras för nationella och internationella besökare i praktiken förefaller ligga i händerna på tillfällig arbetskraft, på studerande ungdomar utan särskild kunskap vare sig om historia och kulturarv eller om varv och försvar. Ingen av guiderna har enligt deras uppgifter blivit granskade, deras visningar har inte blivit utvärderade.

Den övergripande frågan är emellertid om det går att urskilja en demokratisk potential i guide visningar. Om vi utgår från att det är guiderna som har tolkningsföreträde vad gäller berättelsen, kan vi se att formen i sig är slutet och inte ger utrymme för besökarna vad gäller delaktighet och dialog i någon större omfattning. Det finns också ett förväntat beteende hos publiken som låser situationen. Förhållandet kan liknas vid det som uppstår vid en föreläsning. När gruppen emellertid förflyttar sig under varvvisningen uppstår ett slag mellanrum, en paus i det formella, som ger utrymme för samtal på lika villkor. Här öppnar sig en möjlighet för kommunikation mellan parterna som i den nya opreciserade situationen förefaller vara mer jämlik. De besökare som samtalar med varandra eller med guiden reduceras inte längre till att vara en diffus publik utan stiger fram som individer; fd varvsarbetare, hög militär, Karlskronabo etc. Här uppstår en demokratisk arena även om den är av mycket tillfällig art. Så fort guiden stannar för att fortsätta sin berättelse upphör det informella pratet och guiden återtar kontrollen över situationen. Frågor och kommentarer från besökarna förefaller nu få en annan innebörd och tycks snarast syfta till att bekräfta guiden och situationen. Frågorna tycks snarast betyda; vi lyssnar!, vi är intresserade!, medan samtalen i de så kallade mellanrummen mera tycks inbegripa frågor av typen; varför är det så eller så? är det verkligen sant? eller vad menar hon/han med det? Men de innehåller också berättelser om egna upplevelser i relation till guidens historia.

Den andra kulturavspärring som studerats är den nystartade Varvshistoriska Föreningen i Karlskrona. Dimman låg tät och regnet hängde i luften när jag i november månad återvände till Karlskrona för att söka upp några av medlemmarna för att samtala om varvet och det arbete som bedrivs inom föreningen. Redan deras bredvillighet att med kort varsel låta sig intervjuas men också deras entusiasm och djupa kunskap förmedlade direkt något av kraften i det frivilliga engagemanget. Varvets historia, dess nutid och framtid var hela tiden närvarande i dessa eldsjälares berättelser. Deras utgångspunkt för att engagera sig var emellertid ganska olika. Hur ska vi förstå det som görs i en ideell förening av detta slag med utgångspunkt i ett demokratiperspektiv?

Syftet med den här studien har varit att undersöka på vilket sätt den demokratiska dimensionen är beroende av vilken aktivitet som bedrivs. Nyckelbegreppen är dialog och delaktighet – dialog med vem och delaktighet i vad? Tolkningsföreträdet vad gäller det kulturella arvet har ansetts ligga hos den antikvariska professionen medan folket, amatörerna eller den så kallade allmänheten betraktats som passiva konsumenterna av ett utpekad kulturav.²¹ Denna syn på relationen mellan elit och amatör har under det senaste decenniet diskuterats på olika nivåer i samhället. Ett exempel på detta är arbetet med Agenda kulturav.²² Medborgarnas rättigheter och skyldigheter i relation till kulturavet har debatterats. Men det förefaller som om avnämarna det vill säga alla brukare, tillfälliga besökare som eldsjälar , betraktas som en enhetlig grupp med samma intressen och förutsättningar. Studien av den varvshistoriska föreningen i Karlskrona syftar till att problematisera bilden av den homogena bilden av brukarna genom att syna en ideell amatörverksamhet. Inledningsvis presenteras föreningen sant några av medlemmarna och deras engagemang porträtteras helt kort.

Min föreställning om den varvshistoriska föreningen när jag planerade min undersökning var att den organiserade gamla varvsarbetare som tagit initiativ till en förening för att skriva sin egen historia. Denna förförståelse, som visade sig vara felaktig eller i alla fall alltför ensidig, utgick från mina studier av den så kallade grävrörelsen på 1970-talet. Där var det historiska engagemanget knutet till en vilja att lyfta fram industriarbetarnas historia – hos vissa med syfte att ”förändra världen”, hos andra med en lokalhistorisk ambition.²³

---

²¹ Anshelm, 1993; Alzén, 2005a.

²² *Människan i centrum*, 2004.

²³ Alzén, 1996, 2005a, 2005b.

Den varvshistoriska föreningen i Karlskrona visade sig emellertid ha ett annat bredare syfte och en annan tillkomsthistoria. Föreningen bildades i januari 2004.²⁴ Det var alltså en mycket ung förening som hade funnits knappt ett år när studien gjordes. Initiativet till att bilda föreningen kom från Marinmuseet i Karlskrona som är en del av Statens maritima museer.

Det hade under senare år bildats en rad varvshistoriska föreningar runt om i landet men alla hade en renodlat historisk inriktning och fokus på fartygen i sig. Man ville nu bredda intresset genom att inrikta sig på 1900-talet och även ta med varvsnäringen under denna period. Det var uppenbart att människor med kunskap om varvsproduktion och teknik åldrades och att kunskapen höll på att helt försvinna. Efter den stora varvskrisen på 1970-talet och nedläggningen av den svenska varvsindustrin var Karlskronavarvet, senare Kockums, den enda produktionsenhet som ännu var i full gång.

Hans Hedman, avgående chef på Kockums, tillfrågades om han skulle vilja leda arbetet i den planerade varvshistoriska föreningen. Hedman tackade ja till erbjudandet och vid föreningens första möte utsågs en styrelse om åtta personer med Hedman som ordförande. Föreningens syfte var enligt stadgarna att verka för bevarande av varvets och de varvsanställdas betydelse och historia samt att ”öka och sprida kunskap därom”.²⁵ Föreningen skulle också ”stödja varvets framtidsåtgärder när så är lämpligt”. Styrelsen enades om att arbetet i föreningen skulle organiseras i olika verksamhetsområden och delegeras ut till medlemmarna. Varje område skulle ledas av en ansvarig person som adjungerades till styrelsen. Runt dessa personer skulle det sedan skapas större grupper. Tanken var att nya områden skulle kunna tillkomma och gamla avvecklas. I praktiken kom inriktning på de olika verksamhetsområdena som initierades att utgå från ett antal eldsjäljar som redan var engagerade inom ett speciellt område.

Redan första kvällen identifierades åtta olika områden. Flera hade med teknik och teknikhistoria att göra, såsom *Från trä och stål till komposit*, *Panntillverkning*, *Mastkranens verktygsförråd* och *Mallar på Lindholmen*. Andra områden rörde frågor om tillvaron i Karlskrona såsom kartläggningen av *Västerudd*, en stadsdel i staden där många varvsarbetare bodde. En grupp skulle arbeta med *Intervjuer* av olika personer som arbetat på varvet och *Fototolkning*, där man planerade en genomgång av ett stort antal fotografier för att identifiera motiv och personer. En av grupperna *Levandegöra Lindholmen* var främst inriktad på utveckling och turism med utgångspunkt i den gamla varvsmiljön. Arbetet i grupperna skulle rapporteras till styrelsen med jämna mellanrum. Förutom de aktiva i dessa grupper slöt sig också

---

²⁴ Föreningen bildades 2004-01-27.

²⁵ Intervju med Ann-Britt Christensson, Hans Hedman.

andra stödjande personer till föreningen som i slutet av 2004 hade ett par hundra medlemmar.

För denna studie har jag intervjuat några av de verksamhetsansvariga i dessa grupper; Christer Karlsson som är ansvarig för Intervjuer, Olle Melin som arbetar med Västerudd och Sten Swedlund som driver projektet Levandegöra Lindholmen. Lindholmen är den plats där visningen Gamla Varvet äger rum, det är också en viktig del av Världsarvet, varför jag kommer att ägna mest utrymme åt detta område. En intervju har gjorts med ordföranden i föreningen Hans Hedman. Vidare har Ann-Britt Christensson, biträdande museichef och ansvarig för den publika verksamheten på Marinmuseet, intervjuats. Hon är adjungerad i styrelsen, liksom Ivar Wenster som är kulturchef i Karlskrona. Wenster har även varit involverad i arbetet med att få Karlskrona utnämnt till världsarv.

Initiativet till föreningen kom således från Marinmuseet och den just pensionerade varvschefen blev dess förste ordförande. Hans Hedman menar att det var självklart för honom att ta på sig ansvaret för att bygga upp föreningen även om det kändes lite främmande att arbeta med historiska frågor. Men han kände ett ansvar för att kunskapen och minnena från Kockums skulle föras vidare. Hedman anser att engagemanget i föreningen dels vilar på behovet av och glädjen i en social samvaro dels på viljan att lämna något efter sig, att rädda kunskapen om det förgångna. Vetskapen om att man har något att berätta för eftervärlden, att man varit med om något som andra kanske inte känner till och som man bedömer vara av stort värde för eftervärlden bidrar till intresset för dessa frågor menar Hans Hedman.

Tre eldsjälur

Olle Melin, f.d. överstelöjtnant vid Kustartilleriet och under senare år personalchef på varvet, numera pensionär, har under hela sitt liv varit en drivande entusiast, en outtröttlig eldsjäl vad gäller Karlskronas och varvets historia och kulturella arv. Det började redan när han sommaren 1961 följde med fadern till stadsdelen Västerudd för att hämta virke från en rivningskåk. Melin började fotografera rivningen av de gamla varvsarbetarostäderna. Han fortsatte under kommande år att dokumentera det gamla Karlskrona och intresset för historia har bara ökat. I dag, fyrtio år senare, guidar han på stadsvandringar och föreläser om Karlskrona. Han har skrivit böcker och är redaktör för flera tidskrifter där han skriver historiska artiklar om staden och varvet. Melin är verksamhetsansvarig för dokumentationen av Västerudd. I gruppen ingår 4-5 personer men Olle Melin arbetar helst ensam med sina många olika projekt. Han har just färdigställt ett bildspel om Västerudd som ska ingå i en föreläsning på Marinmuseet. Karlskronaborna har "tagit varvet till sitt hjärta" menar Melin. I generation efter generation har varvet utgjort stadens ryggrad. Det har skapats berättelser som Melin brukar krydda sina

stadsvandringar med. Det finns otaliga anekdoter om varvsarbetarna. Flera av historierna tycks handla om att "pillemausarna" som varvsarbetarna kallas i folkmun. De hade rykte om sig att vara lata. Benämningen används även som beteckning på en "slöflock". Många berättelser handlar om hur arbetarna lyckas lura till sig en stunds vila. Melin tolkar de många historierna om varvsarbetarna som ett sätt att hantera en sluten miljö, en avgränsad arbetsplats. Genom att skämta skapades distans till den egna vardagen menar han. Olle Melins engagemang i Karlskronas kulturella arv är genuint och utgör en viktig del av hans liv och identitet. Hans främsta drivkraft tycks vara historiebevarande och minnesförvaltning. Syftet blir att bidra till kunskap/bildning i relation till det förflutna men berättarglädjen skapar samtidigt en länk till underhållning och upplevelse. Vi kan här också se en nära koppling mellan professionen och eldsjälarna som Melin. Gränsen mellan amatör och proffs blir otydlig. Eldsjälarna är inte sällan de som har den djupaste detaljkunskapen och vill gärna föra sin kunskap vidare. De kan därmed bli oumbärliga för institutionerna. Denna grupp amatörer skulle kunna beskrivas som "historieentreprenörer" – en brukargrupp som producerar kunskap och historia på samma sätt som professionen och som vill förmedla sin kunskap vidare.

En annan av eldsjälarna i föreningen är Christer Karlsson. Han arbetar som väktare på Kockums och rör sig därmed obehindrat inom hela industriområdet där det råder såväl besöks- som fotoförbud. Delar av världsarvet Örlogsstaden Karlskrona ligger inne på varvsområdet och är därmed otillgängligt för besökare. Det gäller t.ex. de omtalade femfingerdockorna, byggda i slutet av 1700-talet, och den magnifika mastkranen från 1803, belägna på Nya varvet. Den sex våningar höga kranen fungerar i dag sporadiskt som en annorlunda representationsbyggnad för företaget som har inrett några av våningarna.

Det är i denna märkliga miljö som intervjun med Christer Karlsson äger rum. Den speciella problematik som omger industrins kulturarv blir här mycket konkret. Tillgängligheten är uppenbarligen mycket begränsad. Hit kommer endast ett fåtal speciellt inbjudna gäster – trots att byggnaden tillhör en av huvudattraktionerna i världsarvet. Det pågår hösten 2005 en diskussion mellan Riksantikvarieämbetet och företaget där också den Varvshistoriska föreningen varit inblandad som rör möjligheten att göra kranen och dockorna tillgängliga för världsarvsbesökarna genom att "bussa" folk ut till attraktionerna.

Christer Karlsson har arbetat på Kockums i trettio år, de senaste tio åren som väktare. Intresset för varvet och dess historia väcktes av en släktforskande arbetskamrat i vakten. Tillsammans har de producerat bland annat en guidebok för företaget och almanackor med historiska motiv från varvet.

Arbetet har gjorts på fritiden men företaget har stött projekten och bidragit ekonomiskt. Ett pågående arbete om öknamn på företaget under hundra år som Christer Karlsson främst arbetat med själv ska just avslutas och gå i tryck. Han guidar också företagens och andra speciella gäster på området. Karlsson ger intryck av att vara en verklig eldsjäl. ”/.../jag älskar det här, jag älskar det här varvet. Det är kulturen, det är människorna, det är andan.” Inom den varvshistoriska föreningen ansvarar Christer Karlsson för den grupp som arbetar med intervjuer. Ytterligare några personer ingår i gruppen men han arbetar helst ensam med intervjuandet, det kräver respekt och närhet i relation till den som intervjuas menar Karlsson och det kan vara svårt att uppnå om man är flera personer vid intervjutillfället.

Vad är det för berättelser som varvsarbetarna för vidare? Karlsson menar att det finns en speciell varvsmentalitet, en speciell sammanhållning som kommer sig av den speciella avskärmade miljö som varvet utgjort. En manlig, hård och sluten värld där man ”gav och tog” och där det fanns en stark kamratskap och eventuella oförrätter glömdes fort. En arbetsplats som kanske kan jämföras med gruvarbetarnas avskilda arbetsmiljö. De många märkliga berättelser, sägner och skrönor, både äldre och nyare historier, som florerar än i dag menar Karlsson har sin upprinnelse i denna speciella och för allmänheten stängda värld.

Väktaren Christer Karlssons relation till varvets historia är passionerad. Han är en verklig entusiast som drivs av en vilja att berätta och engagera. Främst vill han ”väcka” sina arbetskamraters intresse för företagens och de anställdas historia. Målet är som han säger att ”beröra andra människor med historien”. Han vill genom sina berättelser knyta dagens människor till det förflutna.

Dessa båda grupper, Västerudd och Intervjuer, och deras verksamhetsansvariga får stå som exempel på det arbete inom föreningen som i första hand kan sägas ha med historiebevarande och minnesförvaltning att göra. Det är i första hand bildning och kunskap som står i fokus för arbetet. Främst riktar man sig till Karlskronaborna och i första hand kanske till de varvsanställda själva. Det handlar främst om att lära känna sin egen lokala historia att skapa respekt och identitet.

Levandegöra Lindholmen

Den grupp som arbetar med att Levandegöra Lindholmen skiljer sig från de ovan presenterade verksamheterna genom att fokus ligger på framtiden och i första hand på omvärlden. Syftet har varit att arbete fram en plan för ett aktivt bruk av Lindholmen, det vill säga det område som brukas benämnas ”gamla varvet”. Den plats där de guidade turerna som tidigare presenterats äger rum. Verksamhetsledare är fd örlogschefen Sten Swedlund, pensione-

rad från kustflotten sedan 1994.²⁶ Han värvades till varvshistoriska föreningen av ordföranden i föreningen, vännen Hans Hedman just för att driva detta speciella projekt.²⁷

Swedlund fick således i uppdrag av styrelsen att ta fram en vision om Lindholmen, ”en central del av världsarvet, men som enligt Swedlund var helt ’avsomnad’”. Tillsammans med några pensionerade entusiaster och två arkitekter arbetade Swedlund fram ett förslag till hur Lindholmen skulle kunna levandegöras. Den första stora visionen presenterade hur man skulle kunna skapa liv i området. Hur det skulle kunna öppnas för publiken. Swedlund påpekar att Karlskrona inte längre är ett militärt skyddsområde vilket innebär helt nya möjligheter att göra Lindholmen mer publikt.²⁸ Arbetet var – när intervjun gjordes – inne i en andra fas. Gruppen hade presenterat sitt förslag i olika sammanhang, fått förnyat uppdrag och även en del pengar för att fördjupa sitt arbete.

Vad innehöll då den första idén om hur man skulle Levandegöra Lindholmen? Sten Swedlund är en entusiastisk berättare. Han presenterar en storslagen framtidsvision. Det handlar först och främst om att skapa goda kommunikationer. ”Djurgårdsfärjor” ska transportera besökarna till ön - ”dom ska åka båt”. Den berömda Polhemsdockan och slipen ska utnyttjas för underhåll av k-märkta fartyg, och kringgärdas av små specialverkstäder där ”dom som kan tackel och tåg” ska arbeta. Syftet är att återskapa varvsverksamheten på Lindholmen och ta tillvara gamla tillverkningsmetoder. Här ska ånga, trä, segel och tågvirke åter komma till heders.

Flera av byggnaderna på ön ingår i Världsarvet och utgör en central del av det som kallas Örlogsstaden Karlskrona. Här finns bland annat den 300 meter långa repslagarebanan från 1600-talet som lär vara Sveriges äldsta träbyggnad. I det visionära förslaget har repslagarbanan fått flera funktioner. En tredjedel (100 m) ska återställas som repslageri. Där ska man göra rep och tackel som ska säljas till veteranbåtar etc. Det finns ännu yrkeskompetens att tillgå. Östra delen ska innehålla ett besökscentrum. Merparten av själva repslagarbanan ska användas mera offensivt, där ska enligt

---

²⁶ Sedan på Röda korset i 10 år.

²⁷ Swedlund var aktiv i den omfattande omvandlingen av Stumholmen som initierades genom att den militära verksamheten lades ned. Genom lobbying, politiska kontakter etc kom området att bebyggas med flerfamiljshus, de historiska byggnaderna renoverades och införlivades som en del av Karlskrona. 1997 invigdes Marinmuseet.

²⁸ Ön har dock tre ägare Kockums, Marinen och kommunen. Diskussioner pågår att den kulturhistorisk intressanta delen skulle överföras till Statens Fastighetsverk.

idéskissen ett vandrarhem inrymmas. Det ska byggas ett hus i huset. På mellanvåningen ska finnas en sjökrog och i vindsvåningen planeras möteslokaler. Repslagarbanan skulle således kunna hysa konferenser och seminarier året runt. Parken nedanför är tänkt för barnen, där ska en sjörövarmiljö byggas upp.

Swedlund fortsätter att berätta om planerna på att bygga skepp i Wasavarvet för att visa hur det gick till, att anlägga ett Östersjöakvarium, att bygga en ny bro, att lägga upp en musei-ubåt osv. Det finns också mer omedelbara förslag på att en vaktbyggnaden i närheten av Polhemsdockan ska användas som mötespunkt för den planerade verksamheten. Där ska bland annat veteranbåtsföreningen, blekinge allmogebåtar och den varvshistoriska föreningen kunna ha sina möten. Visionen innehåller både stort och smått. ”Visionen är grunden – sedan får man se – kan vi göra det här?” Det måste tas fram ett fördjupat beslutsunderlag. Här finns flera intressenter Kockums, Marinmuseet, Karlskrona kommun och lässtyrelsen. Det finns en rad frågor som måste redas ut som ekonomi, ägande, tillgänglighet, besöksantal etc

Hur ser Sten Swedlund på förslaget ur ett kulturarvsperspektiv? Finns det inte restriktioner för vad som är möjligt att göra i ett Världsarv? Vad säger museet och RAÄ om planerna? ”Det fina med den här gruppen” säger han ”är att vi inte är bundna av nånting. Det finns många som har att bevaka alla tänkbara intressen. Om man bara skulle jobba med den typen av människor skulle det inte bli nånting. Då skulle det bli som det är nu – rör det inte , låt det vara.” Han menar att nu är det bara ett bevarande – ju mindre man gör dess bättre – helst ingenting! och så har det stått. Nu är det här ett världsarv – någonting som ska vara tillgängligt, publikt, öppet för oss alla. Då krävs det mer än att bara visa upp tomma skalbyggnader, hävdar Stedlund. ”Gamla varvet har ju varit en arbetsplats för hundratals och åter hundratals människor och nu får man inte minsta känning av det. Det är en fantastisk miljö som nu ligger öde ”lite halvdekis” trots att gamla varvet är centralt i världsarvet, kärnan i miljön.” Han menar att här finns en unik möjlighet att marknadsföra sig som örlogsstaden Karlskrona. Att skapa ett marint centrum som samtidigt är ett världsarv. Men Swedlund känner en oro för att det finns för många paragrafryttare som anser att det är helgerån det här. ”Och jag kan förstå det – är inte främmande för tanken”.

Det är en klassisk konflikt som synliggörs när Lindholmen ska levandegöras. En konflikt som skär igenom all kulturarvshantering. Ska ett föremål, en byggnad, en miljö ”frysas” i ett visst skede av sitt livslopp och stämplas som kulturellt arv, vårdas och skyddas av paragrafer och proffs? Eller ska kulturarvet brukas och förändras i takt med tidens gång. Hur mycket hänsyn ska tas till de tillfälliga opinioner som vill riva, bygga nytt, måla om och

kasta bort? Begreppen reservera och kultivera beskriver idealtypiskt de olika förhållningssätten. Reservera avser ett bevarande som sätter autenticiteten i centrum och som vill skydda kulturarvet från all form av bruk som medför slitage eller förändring. Kultivera medför däremot ett nyttjande av det förflutna som inbegriper olika förändringsprocesser. Bruket av arvet ses som förutsättningen för ett långsiktigt bevarande.²⁹ Formuleringarna i världsarvskonventionen lägger som vi sett tyngdpunkten vid autenticiteten.

Sammanfattningsvis kan det konstateras att den verksamhetsgrupp inom den Varvshistoriska föreningen, som kallats Levandegöra Lindholmen, inte uteslutande arbetar med det kulturella arvet i snäv bemärkelse utan diskuterar frågor som berör hela samhället. Fokus ligger i första hand på turism, näringsutveckling, fritid och upplevelser men utgångspunkten och förutsättningen för arbetet är den gamla varvsmiljön. Med hjälp av Världsarvsstatusen ska området locka turister och andra intresserade besökare till Karlskrona. Här handlar det om ett aktivt historiebruk som har sitt fokus mera i framtiden än i det förflutna. Syftet är knappast att medverka till ett historiebepvarande som en form av vördnad eller pietet. Den slutna miljön med rötter i det marina ska öppnas och göras tillgänglig för allmänheten med hjälp av nya kommunikationer, levande verkstäder, god mat och spännande boende, aktiviteter för barnen och kulturevenemang som konserter mm Samtidigt planeras en exklusiv hantverksmiljö för hantverkare med specialkunskaper i de gamla teknikerna. Om visionerna blir verklighet kommer det att produceras en ny berättelse om ”gamla varvet” på det Nya Lindholmen.

BERÄTTELSEN OM KARLSKRONA

Det förefaller vara en ganska homogen berättelse om Karlskrona och varvet som hittills berättats i olika sammanhang. Den beskriver stadens framväxt och börjar oftast med det dramatiska utpekandet av platsen. Det är en stadens historia men innehåller främst en militär och manlig historia som är fylld av hemligheter och hotbilder. Samtidigt är denna berättelse även fylld av skrönor och historier som finns mellan dikt och verklighet. Det traderas en story som både innehåller en mängd detaljerade historiska fakta och myter om livet i det gamla Karlskrona. Kanske är det som flera av intervjupersonerna hävdar marinens och varvets slutenhet som givit näring åt de många skrönor som finns.

Frågan är vilken inverkan utpekandet som Världsarv kommer att få på denna berättelse. Utnämningen baseras ju på det exklusiva i varje miljö, det är den unika förekomsten av ”en konsekvent genomförd, marint befäst

---

²⁹ Begreppen och dess ursprung diskuteras i Alzén, 1993.

stadsanläggning från 1600- och 1700-talet” som givit staden dess utmärkelse. I boken *Karlskrona. Ett världsarv* (1999) presenteras alla de märkliga byggnaderna, försvarsanläggningarna och örlogsvarvet men det finns ingen artikel som handlar om de människor som bodde och arbetade i staden. Även *Örlogsvarvet. Ett världsarv i Karlskrona* (2005) uppehåller sig vid planeringen av Karlskrona, själva varvet, dess byggnader och historia.³⁰

Vems röst är det som talar i dessa berättelser? Vilka miljöer och grupper presenteras? Både kulturchefen i kommunen och marinmuseets chef för den publika enheten menar att det i dag finns många röster i staden som inte fått utrymme i den stora berättelsen. Det gäller inte minst kvinnornas historia. Karlskrona är en stad där männens arbete reglerat det dagliga livet. Det är deras arbetstider, deras arbetsmiljö och deras löner som påverkat familjernas vardag. Men engagemanget och solidariteten med staden har inte bara funnits hos den manliga befolkningen, även kvinnorna har indirekt haft varvet och marinen som ”arbetsplats” genom dess strukturerande inverkan på vardagslivet. Familjerna levde i skuggan av vad som hände på varvet. Kvinnornas historia finns innesluten i den stora historien men hörs inte. I det dokumentära arbetet som görs av de olika grupperna i Varvshistoriska föreningen relateras emellertid kvinnohistoria direkt till arbetsplatsen. På frågor om kvinnornas berättelser svarar mina informanter att det ju inte finns så många som arbetat på varvet – i alla fall inte längre tillbaka i tiden. Det fanns bara några få kvinnor i verkstäderna. Det var först när administrationen växte som de blev många. Fd varvschefen och ordföranden i den varvshistoriska föreningen Hans Hedman säger att: ”Kvinnorna stod för smörjoljan i systemet – det var administrationen. Om inte en arbetsorder kom ut så stannade produktionen.” Han menar att en synnerligen viktig post innehades av varvschefens sekreterare och påpekar att varvshistoriska föreningens sekreterare Asta Andersson varit vd-sekreterare åt elva chefer. ”Hon har följt ledningen de sista 30 åren. Hon vet precis vad som har hänt”.

Inom ramen för den varvshistoriska föreningen pågår flera dokumentationsprojekt men inget arbetar direkt med genusrelaterade frågor. Föreningen planerar emellertid att starta en kvinnogrupp för att försöka kartlägga de kvinnoyrken som trots allt fanns. Det tycks finnas ett visst intresse och en vilja att dokumentera såväl manligt som kvinnligt i Karlskrona men de manliga entusiasterna i föreningen har inledningsvis fokuserat på sina egna redan utarbetade intresseområden.

Vad som däremot förefaller vara ”minerad mark” som kulturchefen uttrycker det är klassperspektivet. På varvet fanns exempelvis ingen strejkrätt och arbetet var mycket hierarkiskt organiserat. Men också frågor kring ”vi

---

³⁰ Lepasoon, 2005.

och dom” - etnicitet och nationalitet fick en särskild dimension i Karlskrona som under kalla kriget utestängde människor som saknade svenskt medborgarskap. Det var ett kontrollerat samhälle där personkontroller och avlyssnade telefoner var en del av vardagen. Under senare år har staden också drabbats av högerextrema krafter som hotat idyllen. Berättelser som hantlar dessa och andra mer eller mindre kontroversiella områden ligger hittills utanför såväl den varvshistoriska föreningens som stadens och museets ”bevarandebeslut”. I relation till den demokratiska aspekten på kulturarv finns här många obesvarade frågor kring dialog och delaktighet.

Gamla varvet eller nya Lindholmen

Hur förhåller sig visionen om nya Lindholmen till det antikvariska arbetet och till det nuvarande bruket av Gamla varvet? Hur hanteras världsarvskonventionen och de nationella skyddsaspekter som finns. Som framgått är autenticiteten viktig i allt kulturarvsbevarande men är särskilt framlyft i relation till Världsarven. Vad lovar man som ansvarig för en världsarvsmiljö? Här ska endast erinras om att världsarven enligt konventionen ska utgöras av ”omistliga miljöer av intresse för hela mänskligheten” och att själva syftet med att peka ut dem är att de till varje pris måste skyddas mot förstörelse. Länderna förbinder sig att skydda både sina egna och andra länders världsarv.

Visionen om nya Lindholmen tycks emellertid inte vållat några meningskiljaktigheter i föreningen. De som intervjuats tonar ned den eventuella konflikten mellan bevarande och bruk, mellan skyddet för miljön och publik tillgänglighet. Förslaget har presenterats och diskuterats i styrelsen men några direkta motsättningar har inte redovisats. Argumenten för att stödja visionen är många. En viktig aspekt kan vara att förslaget faktiskt tagits fram inom föreningen och att man därigenom känner ett visst medansvar. Vidare finns ett framtida ansvar för området som inbegriper frågor om ekonomi och förvaltning. ”Vad ska vi göra med Lindholmen när varvet flyttar?” – ett problem som känns igen från många andra industrihistoriska intressanta men svårhanterade miljöer.³¹ Kanske finns en del av förklaringen till avsaknaden på antikvarisk kritik mot förslaget att det är så dynamiskt framfört, så genomarbetat och samtidigt så visionärt att det är svårt att bemöta. Om man ”petar i detaljerna dödar man kraften i idéerna” hävdar kulturchefen.³² Marinmuseets styrelseledamot menar att förslaget är visionärt och spännande, det är stora tankar – även om det går ”stick i stäv med kulturminneslagen”. Hon konstaterar att föreningen ”inte är kunnig i farorna med eld, slitage etc”. Ann-Britt Christensson påminner om att föreningen är

---

³¹ Alzén, 1996.

³² Intervju Wenster.

helt fristående från museet. Vi måste lyssna på varandra, menar hon och understryker att bevarande av hus oftast kräver någon form av nyttjande. Hon understryker att förslaget är en vision och att det knappast kan realiseras i den versionen. En annan av styrelseledamöterna Olle Melin uttrycker sig något mer skeptisk – Swedlunds projekt är lite för bra va, säger han. ”När man presenterar det som man nu gjort så tar folk det inte på allvar. /.../ Linjeskepp i full skala, vem tror på det?” Melin diskuterar problemet med skyddsvärda byggnader och riskerna med brand, slitage etc om husen ska användas som restaurang och vandrarhem. Det blir mer som ett besöksmål än kultur menar han. ”Men dom skulle ju arbeta fram en vision”.

DEMOKRATISK ASPEKT – DIALOG OCH DELAKTIGHET

Med utgångspunkt från visningarna och visionen om det ”gamla varvet” på Lindholmen, som utgör en del av världsarvet Örlogsstaden Karlskrona, har i denna studie två brukargrupper undersökts dels en grupp tillfälliga besökare och dels en grupp frivilliga aktörer. Det är uppenbart att det är stor skillnad mellan dessa båda grupper med avseende på dialog och delaktighet. Den tillfälliga besöksgruppens möjligheter att delta i produktionen av berättelsen är indirekt och övergående. Det är i mellanrummen, i det informella lärandet som det öppnar sig tillfällen till dialog såväl med de övriga i gruppen som med guiden eller ”ledaren”. I dessa ostrukturerade möten skapas en möjlighet såväl för den kunnige som för den fäkunnige besökaren att påverka berättelsen genom att guiden fångar upp frågan eller kommentaren, bearbetar den och låter den ingå i nästa visning. Det sker inte alltid men guider-na hävdar att så förändras ofta deras guidningar i praktiken.

De frivilliga aktörerna i den varvshistoriska föreningen har givetvis ett annat utgångsläge. Här har det skapats en fast organisation med styrelse och verksamhetsledare vars yttersta syfte är att bevara varvets (och de varvsarbetandes) historia. Deras engagemang är stort. Flera är pensionärer eller 60 plus-are som man säger. Arbetet i föreningen har för några delvis kommit att ersätta tidigare yrkesarbete. Föreningens verksamhetsledare har hämtats bland personer som åtnjuter stort anseende och som innehar såväl makt och inflytande som kvalificerat kulturhistoriskt kunnande. Flera av dem återfinns också i föreningens styrelse som ledamöter eller adjungerade. De drivs av olika motiv för sitt engagemang som idealtypiskt kan ses som stående i motsättning till varandra. Några är hängivna eldsjälar och deras främsta mål tycks vara att genom historiebevarande och minnesförvaltning öka den lokala kunskapen om staden och varvet. De vill höja den kulturhistoriska bildningsnivån. Andra ser historiebevarandet mera som ett medel för att sätta Karlskrona ”på kartan”. Näringsutveckling och turism står i fokus för arbetet.

Dialog och delaktighet utgör olika typer av samverkan mellan professionen och historiebrukarna. Det är uppenbart att varvshistoriska föreningen har stora möjligheter att påverka berättelsen om Karlskrona, att de är synnerligen delaktiga i kulturarvsprocessen och att de står i ständig dialog med de professionella företrädarna för kulturarvet. Skillnaden till den tillfälliga besöksgruppen är mycket stor. I den här studien finns således exempel på två olika brukargrupper - en förhållandevis passiv lite distanserad publik och en aktiv mycket engagerad grupp. Möjligen kan också guiderna ses som brukare av kulturarvet. De intar i så fall liksom kulturarvsentreprenörerna en position mellan amatörer och professionella.

En intressant problematik som kan urskiljas i materialet och som kanske borde studeras närmare är de nya kulturarvsentusiasterna som vill bruka arvet för att utveckla regionen. Här finner vi grupper och individer som är välutbildade, välrenommerade och värtaliga med kontaktnät som sträcker sig långt utanför kultursektorn. Vad händer när kulturarvets och besöksmålets ökade betydelse i den regionala utvecklingen också skapar nya och mer pådrivande lobbygrupper/eldsjälar? I dag diskuteras bristen på demokrati inom kulturarvssektorn och kraven på inflytande från svaga grupper artikuleras. Men finns det kanske också ett annat scenario? Vilka intressekonflikter kan identifieras? Kanske går vi i riktning mot att det demokratiska underkottet snarare kommer att drabba den kulturarvsprofession som själv kritiserats för bristande demokratiska strukturer.

REFERENSER

- Alzén, Annika, 1993. "Reservera eller kultivera". I: *Modernisering och kulturarv. Essäer och uppsatser*. (red) Jonas Anshelm.
- Alzén, Annika, 1996. *Fabriken som kulturarv: frågan om industrilandskaps bevarande i Norrköping 1950 – 1985*.
- Alzén, Annika, 2005 a. "Amatörer eller proffs? Frågan om kulturarvets demokratiska villkor." I: *Otydligt. Otymligt. Otaligt: det industriella kulturarvets utmaningar*. (red.) Annika Alzén & Birgitta Burell.
- Alzen, Annika, 2005 b. "Kulturarv i rörelse". I: *Kulturarvens dynamik*. (red.) Peter Aronsson & Magdalena Hillström.
- Anker, Leif, Gunilla Litzell & Bengt A. Lundberg, 2002. *Världsarv i Sverige*.
- Anshelm, Jonas, (red.) 1993. *Modernisering och kulturarv*.
- Aronsson, Peter, 2003. "Historiens brunn: kulturarvet som ok, spann eller vatten för samhällsbygget?". I: *Hur djup är kulturens brunn?*. (red.) Gösta Blücher & Göran Graninger.

- Benhabib, Seyla, 2004. *Jämlikhet och mångfald: demokrati och medborgarskap i en global tidsålder*.
- Björkroth, Maria, 2000. *Hembygd i samtid och framtid 1890-1930: en museologisk studie av att bevara och förnya*.
- Burell, Birgitta, 2001. *Man måste vara lite tokig. Karlskrona: "ett världsarv"*, 1991.
- Lepasoon, Urve, 2005. *Örlogsvarvet: ett världsarv i Karlskrona. Människan i centrum: agenda Kulturarvs programförklaring*, 2004.
- Nilsson, Sven, 2003. *Kulturens nya vägar: kultur, kulturpolitik och kulturutveckling i Sverige*.
- Stenholm, Leifh, 1991. "Örlogsstaden Karlskrona – vårt 9:e världsarv". I: *Karlskrona: ett världsarv*.
- SOU 1995:84, *Kulturpolitikens inriktning*.

Böcker och film utgivna inom varvshistoriska föreningen:

- Svanberg, Tommy, 2005. *Repslageriet på Lindholmen: en svunnen industriepok i Karlskrona*.
- Svanberg, Tommy, 2005. *Söderstierna - Lindholmen: en historik*.
- Melin, Olle, *Västerudden*.
- Karlsson, Christer, 2005. *Öknamn, Nidnamn, Smeknamn eller kort och gott ARTISTNAMN på pillemausare genom drygt 100 år*.
- "Karlskronavarvet" Film nr:1 1951-58, dvd-film, som visar platser och arbetssituationer på varvet under dessa år.

<http://sv.wikipedia.org/>, 2005-11-26

Intervjuer:

- Sven, guide, 2004-08-06
- Sara, guide, 2004-08-07
- Linda, guide, 2004-08-07
- Hans Hedman, ordförande i Varvshistoriska föreningen, 2004-11-03
- Sten Swedlund, verksamhetsansvarig Levande Lindholmen, 2004-11-03
- Olle Melin, verksamhetsansvarig Västerudd, 2004-11-04
- Christer Karlsson, verksamhetsansvarig Intervjuer, 2004-11-05
- Ann-Britt Christensson, ansvarig för den publika verksamheten på Marinmuseet, 2004-11-04
- Ivar Wenster, kulturchef, 2004-11-04